

GÜNEBAKAN MADDE BAĞIMLILIĞINI ÖNLEME EĞİTİM PROGRAMININ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN MADDE KULLANIM SIKLIĞI, UYUŞTURUCU MADDELER HAKKINDAKİ BİLGİ DÜZEYLERİ VE YANLIŞ İNANIŞLARI İLE MADDE REDDETME BECERİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

EFFECTS OF A GUNEBAKAN EDUCATION PROGRAM FOR PREVENTING SUBSTANCE ABUSE ON HIGH SCHOOL STUDENTS SUBSTANCE USE, KNOWLEDGE AND MISTAKE BELIEFS ABOUT SUBSTANCE, AND REFUSAL SKILLS

Öğr.Gör.Dr. Diğdem SİYEZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Buca Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

didem.siyez@deu.edu.tr

Psikolojik Danışman Ayşem PALABIYIK

İzmir Konak Rehberlik Arş. Merkezi

Öz

Bu çalışmanın amacı Günebakan Madde Bağımlılığını Önleme Eğitim Programının (GMBÖEP) 10. sınıf lise öğrencilerinin madde kullanım sıklığı, madde reddetme becerileri, maddeler hakkında bilgi düzeyi ve maddeler hakkındaki yanlış inançları üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma, deney ve kontrol gruplu öntest ve son-test modeline dayalı deneysel bir çalışmadır. Çalışmaya katılan 42 öğrencinin 21'i deney grubunda 21'i ise kontrol grubunda yer almaktadır. Deney grubuna 13 haftalık GMBÖEP uygulanırken, kontrol grubuna hiçbir bir eğitim verilmemiştir. Uygulanan deneysel işlem sonunda elde edilen bulgular, Mann Whitney U-testi ve Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda GMBÖEP, öğrencilerin uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyleri ve madde reddetme becerileri üzerinde artış sağlarken maddelere yönelik yanlış inanışlarında azalma sağlamıştır. Ancak GMBÖEP'in öğrencilerin madde kullanım sıklığı üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Madde Kullanımı, Madde Bağımlılığını Önleme Eğitim Programı, Lise Öğrencileri

Abstract

The purpose of this research is to investigate the effectiveness of Günebakan Education Program for Preventing Substance Abuse (GEPPSA) on substance use, refusal skills, knowledge level and mistake beliefs about substance of 10th grade high school students. The experiment was designed according to pre-test post-test procedure with experiment and control groups. Both the experimental group and the control group composed of 21 students. The experimental group participated in 13 week GEPPSA, while the control group was not given any training. The data were analyzed by applying in Mann Whitney U test and Wilcoxon matched-pairs signed ranks test. The results demonstrated that there was a significant increase in the knowledge and rejection skills and decrease in the mistake beliefs about substance of students who attended education program related to substance use prevention. On the other hand GEPPSA did not significant effect on substance use of students.

Key Words: Substance use, education program for preventing substance abuse, high school students

1. GİRİŞ

Bedensel, bilişsel ve psiko-sosyal değişimlerin bir arada yaşandığı ergenlik dönemi uyum ve davranış problemlerini de beraberinde getirebilmektedir. Ergenlik döneminde dürtüsellik artması ile birlikte riskli davranışların deneme sıklığında da belirgin bir artış yaşanmaktadır. Bu dönemde sıklıkla karşılaşılan riskli davranışlardan birisi de sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımınıdır. Son yıllarda ülkemizde yapılan çalışmalar ergenler arasında madde kullanımının giderek yaygınlaştığını ve bu maddeleri kullanmaya başlama yaşının da küçüldüğünü göstermektedir. Bu çalışmalarda ergenler arasında sigara kullanımının %45-55 arasında (Ögel, Taner ve Yılmazçetin, 2003; Karatay ve Kubilay, 2004; Siyez, 2007), alkol kullanımının %33-55 arasında (Ögel, Taner ve Yılmazçetin, 2003; Karatay ve Kubilay, 2004; Siyez, 2007) ve esrar kullanımının %4-8 arasında (Ögel, 1996; Aysan, Siyez ve Uz-Baş, 2005) değiştiği görülmektedir.

Sigara, alkol ve uyuşturucu maddelerin kullanılması bireyin bedensel ve ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkilemekte ve madde kullanımının devam etmesiyle bu etkilerin yoğunluğu yaşamın ilerleyen dönemlerinde de giderek artmaktadır (Lubman, Hides, Yücel ve Tumbourou, 2007). Ayrıca madde bağımlıları ile yapılan çalışmalar, bu maddelerin kullanımının ergenlik döneminde başladığını göstermektedir (Odabaşoğlu, 2007). Bu nedenle madde kullanımının yaygınlığını azaltılması için önleyici çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Alkol, sigara ve uyuşturucu maddelere bağlı hastalıkların ve ölümlerin önüne geçilebilmesi için önleme programları oldukça önemli bir yere sahiptir. Önleme programları aynı zamanda bu maddelere başlama yaşını geciktirmesi ve diğer maddelere başlamayı güçleştirilmesi nedeniyle de oldukça önemli bir role sahiptir (Botvin ve Griffin, 2004). Madde kullanımını önleyici çalışmaların amacı, madde kullanımını önlemek, erken yaşlarda madde kullanımına başlanmasını ertelemek ya da madde kullanımını ve buna bağlı gelişen diğer sorunları azaltmaktır (Ögel, Taner, Yılmazçetin Eke ve Erol, 2004). Ergenler, olumsuz duyguları ile baş edebilmek ve/veya hoş giden duygular yaşayabilmek, eğlenmek, sosyal ve duygusal gereksinimlerini gidermek, heyecan aramak veya meydan okumak gibi çok değişik nedenlerle madde kullanmayı deneyebilirler (Alikashişoğlu ve Ercan, 2002; Alikashişoğlu ve Ercan, 2006). Bu nedenle önleyici programların içeriğinde ergenlerin kişisel ve sosyal becerilerinin geliştirilmesine yer verilmelidir.

Türkiye’de madde kullanımını önleme amacı ile yapılan çalışmalar incelendiğinde önleme çalışmalarının daha çok seminerler şeklinde gerçekleştirildiği, kapsamlı eğitim programlarının sayısının ise oldukça az olduğu dikkati çekmektedir. Ancak madde bağımlılığını önleyici programların etkililiğini değerlendiren çalışmalar, sadece bilgilendirmeyi içeren önleyici çalışmaların ergenlerin bilgi düzeylerini arttırmalarına rağmen tutum ve davranışlarında belirgin bir değişiklik yaratmadığını göstermektedir (Moskowitz, 1989). Etkili olan programların ise bilgilendirmenin yanı sıra maddelere karşı direnme becerilerini ve sosyal becerileri geliştirmeye odaklanması gerektiği belirtilmektedir. Bu amaçla yurt dışında yürütülen en kapsamlı programlardan birisi Botvin, Baker, Dusenbury ve Botvin (1995) tarafından geliştirilmiş olan Yaşam Becerileri Eğitimi Programıdır. Bu programın içeriğinde

sigara, alkol, esrar vb uyuşturucu maddeler ile ilgili olarak öğrencileri bilgilendirmenin yanı sıra hayır deme, iletişim, öfke yönetimi gibi alanlarda öğrencilere bazı beceriler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Botvin ve ark. (1995) geliştirmiş olduğu Yaşam becerileri eğitim programının bir benzeri Türkiye’de Aydoğdu-Sevgi, Ögel, Tarı-Cömert ve Yılmazçetin-Eke (2007) tarafından geliştirilmiştir. 13 haftalık eğitim sürecinden oluşan Günebakan Madde Bağımlılığını Önleme Eğitim Programının ilk 8 haftasında öğrencilere temel sosyal beceriler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Son 5 haftada ise sigara, alkol, uyuşturucu maddeler, bağımlılık konusunda bilgilendirme yapılmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, 10. sınıf öğrencileri ile yürütülen Günebakan Madde Bağımlılığını Önleme Eğitim Programının öğrencilerin madde kullanım sıklıkları, maddeler hakkındaki bilgi düzeyleri ve yanlış inanışları ile madde reddetme becerileri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın iki temel denencesi bulunmaktadır. İlk denence “Madde bağımlılığını önleme eğitim programının uygulandığı öğrencilerin madde kullanım sıklıklarında ve maddeler hakkındaki yanlış inanışlarında, bu programın uygulanmadığı öğrencilerin madde kullanım sıklıklarına ve maddeler hakkındaki yanlış inanışlarına göre azalma olur” şeklindedir. İkinci denence ise “Madde bağımlılığını önleme eğitim programının uygulandığı öğrencilerin maddeler hakkındaki bilgi düzeylerinde ve maddeyi reddetme becerilerinde, bu programın uygulanmadığı öğrencilerin maddeler hakkındaki bilgi düzeylerine ve maddeyi reddetme becerilerine göre artış olur” şeklinde ifade edilmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma, deney ve kontrol gruplu ön-test ve son-test modeline dayalı deneysel bir çalışmadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni öğrencilere uygulanacak eğitim programı, bağımlı değişkeni ise öğrencilerin madde kullanım sıklığı, uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyleri, uyuşturucu maddelere ilişkin yanlış inanışları ve madde reddetme becerileridir.

Bu desen doğrultusunda araştırmanın başlangıcında deney ve kontrol grubunda yer alan deneklere Temel Yaşam Becerileri Envanteri ön test olarak uygulanmıştır. Daha sonra deney grubunda yer alan deneklerle 13 oturumdan oluşan Günebakan Madde Bağımlılığını Önleme Eğitim Programı uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu süre içinde kontrol grubunda yer alan deneklerle hiçbir işlem yapılmamıştır. Deney grubuyla yapılan oturumların sonlanmasından sonra deney ve kontrol gruplarına, Temel Yaşam Becerileri Envanteri tekrar uygulanmıştır.

Araştırma Grupları

Araştırma, İzmir ilinde bir ortaöğretim kurumunda iki farklı şubede 10. sınıfa devam eden 42 denek üzerinde yürütülmüştür. Şubeler arasındaki seçim randomize olarak yapılmıştır. Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1*Araştırmaya katılan deneklerin sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı*

	Deney Grubu (n=21)	Kontrol Grubu (n=21)
Cinsiyet		
Kız	15	15
Erkek	6	6
Yaş		
16	18	10
17	3	9
18 +	-	2
Okul not ortalaması		
Çok iyi (90-100 arası)	-	-
İyi (80-89 arası)	4	4
Ortalama (70-79 arası)	8	1
Fena Değil (60-69 arası)	7	15
Çok iyi değil (60 dan düşük)	2	1
Son dönemde devamsızlık süresi		
Hiç	-	2
1-2 gün	1	4
3-6 gün	10	4
7-15 gün	9	9
16 gün +	1	2
Kiminle birlikte yaşandığı		
Anne ve babası ile	18	19
Annesi ve üvey babasıyla	-	-
Üvey annesi ve babasıyla	-	1
Sadece annesiyle	3	1
Sadece babasıyla	-	-
Diğer	-	-

Deneyssel araştırmalarda deney ve kontrol gruplarının ilgilenilen deneyssel değişken ve diğer faktörler açısından işlem öncesi eşitliği önemlidir. Bunu test etmek amacıyla deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin madde kullanımına yönelik bilgi düzeylerini ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı “bağımsız gruplar için Mann Whitney U-testi testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2*Deney ve kontrol gruplarının ön-test sonuçlarının karşılaştırılması*

GRUPLAR	Deney Grubu (n=21)		Kontrol Grubu (n=21)		U	p
	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı		
Madde kullanım sıklığı	24.10	506.00	18.90	397.00	166.000	.16
Uyuşturucu Maddeler hakkındaki bilgi düzeyi	19.98	419.50	23.02	483.50	188.500	.42
Uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışlar	22.93	481.50	20.07	421.50	190.500	.45
Madde reddetme becerisi	19.93	418.50	23.07	484.50	187.500	.40

Tablo 2’de de görüldüğü gibi; deney ve kontrol gruplarının madde kullanım sıklıkları, uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyleri, uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışları ve madde reddetme becerileri ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Buna göre

deneklerin işlem öncesinde madde kullanım sıklıkları, maddeler hakkında bilgi düzeyleri ve maddeler hakkındaki yanlış inanışları ile madde reddetme becerileri açısından anlamlı düzeyde bir fark gözlemlenmediği ve her iki grupta bulunan deneklerin aynı evreni temsil ettiği söylenebilir.

Veri toplama aracı

Öğrencilerin madde kullanım sıklığını, maddeler hakkındaki bilgi düzeylerini ve maddeler hakkındaki yanlış inanışları ile madde reddetme becerilerini belirlemek amacıyla Botvin ve ark. (1995) tarafından geliştirilen Temel Yaşam Becerileri Envanteri (TYBE) kullanılmıştır. TYBE’de öğrencilerin hâlihazırda sigara, alkol ve diğer uyuşturucu maddeleri kullanım sıklıkları ile ilgili bilgilerin yanı sıra alkol ve madde kullanımı ile ilişkili olduğu düşünülen faktörlere ilişkin bilgi düzeylerini, tutumlarını ve becerilerini değerlendirmeye yönelik ölçekler ve bilgi testleri yer almaktadır. Hali hazırda Günebakan Madde Bağımlılığını Önleme eğitim programının etkililiğini değerlendiren bir araç olmaması ve uygulanacak bu programın temel dayanaklarından birisinin Botvin ve ark. (1995) tarafından geliştirilen Temel Yaşam Becerileri Eğitimi olması nedeniyle Temel Yaşam Becerileri Envanteri Türkçeye çevrilmiştir. Araştırmacılar tarafından Türkçeye çevrilen ilk form orijinali ile birlikte Günebakan Madde Bağımlılığını Önleme eğitim programını hazırlayan uzmanlardan birisine gönderilerek, programın etkililiğini değerlendirmede bu envanterin kullanılmasının uygun olup olmayacağı sorulmuştur. Programın hazırlayıcılarından olan uzmanın görüşüyle de Temel Yaşam Becerileri Envanteri’nin uygulanacak eğitiminin etkililiğini değerlendirmede kullanılmasına verilmiştir. Ardından Temel Yaşam Becerileri Envanteri’nin orijinali aynı uzman tarafından tekrar Türkçe’ye çevrilmiştir. İki formun büyük oranda benzeştiği görülmüş ve küçük değişikliklerle kullanılacak envanterin son şekli verilerek envanter ön deneme uygulaması için 36 lise öğrencisi uygulanmıştır. Uygulama sonucunda madde kullanım sıklığı ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı 0.69; uyuşturucu maddeler hakkındaki yanlış inanışlar ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı 0.82; madde reddetme becerilerine ilişkin ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.98 olarak bulunurken uyuşturucu maddeler bilgi testinin KR-21 güvenilirlik katsayısı 0.61 olarak bulunmuştur. Bu bulgulara dayanarak Temel Yaşam Becerileri Envanterinin bu araştırmada verilerin toplanması için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğuna karar verilmiştir.

Sigara, alkol ve diğer uyuşturucu maddelerin kullanımı: Öğrencilerin sigara kullanım sıklığını belirlemek için ne sıklıkla sigara içtikleri sorulmuş ve cevaplar 1’den (hiçbir zaman) 9’a (günde bir kereden daha fazla) kadar şeklinde derecelendirilmiştir. Benzer ifadeler alkol, esrar ve diğer uyuşturucu maddelerin kullanım sıklığını belirlemek içinde kullanılmıştır. Elde edilen puanlar toplanarak sigara, alkol ve diğer uyuşturucu maddelerin kullanımına yönelik toplam puan elde edilmektedir (Griffin, Botvin, Nichols ve Doyle, 2003).

Uyuşturucu maddelere hakkındaki bilgi düzeyi: Bu bölümde öğrencilerin sigara, alkol, esrar ve kokain ve diğer uyuşturucu maddelerin kullanımının yaygınlığı, bu maddelerin fizyolojik ve psikolojik etkileri ile ilgili bilgi düzeylerini değerlendiren 13 soru yer almaktadır. Puanların artması

öğrencilerin konu ile ilgili bilgi düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Botvin, Griffin, Diaz ve Ifill-Williams, 2001).

Maddeler hakkındaki yanlış inanışlar: Bu bölümde sigara, alkol, esrar ve kokain kullanımı ile ilgili yanlış inanışlara öğrencilerin ne derecede katılıp katılmadığı ile ilgili sorular yer almaktadır. Ölçekte sigara, alkol, esrar ve kokainle ilgili dörder soru olmak üzere toplam 16 soru bulunmaktadır. Ölçekte “Sigara (alkol ve esrar) kullanan çocukların daha çok arkadaşı vardır.”, “Sigara (alkol, esrar) kullanmak sizi daha havalı yapar.” şeklinde sorular yer almaktadır. Cevaplar, “Kesinlikle katılmıyorum”dan “Kesinlikle katılıyorum”a doğru 5’li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Elde edilen puanlar toplanarak toplam puan elde edilmektedir. Puanların artması bu maddeler hakkında yanlış inanışların fazla olduğu anlamına gelmektedir (Trudeau, Spoth, Lillehoj, Redmond ve Wickrama, 2003).

Madde reddetme becerisi: Bu bölümde, öğrencilere, birisi tarafından bir maddeyi (sigara, alkol veya esrar) kullanmaları kendilerine teklif edildiğinde hayır deyip diyemeyecekleri ile ilgili toplam 5 soru sorulmuştur. Cevaplar “kesinlikle yapabilirim”den “kesinlikle yapamam” şeklinde beşli likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçekten elde edilen puanların artması öğrencilerin madde reddetme becerilerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Botvin ve ark., 2001; Trudeau ve ark., 2003).

Eğitim Programı

Deney grubundaki öğrencilere uygulanan eğitim programı, 60 dakikalık oturumlar biçiminde olmak üzere toplam on üç oturum olarak düzenlenmiş ve araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Günebakan Madde Bağımlılığını Önleme Eğitim Programının uygulanmasında oturumlar 90 dakika şeklinde düzenlenmesine rağmen okulda 13 hafta boyunca düzenli olarak öğrencilerin 2 dersi alınmadığı için oturumlar, rehberlik ders saati ile onu takiben yapılan eğitsel kol çalışmasının bir kısmı alınarak yapılabilmiş bu nedenle de süre 60 dakika ile sınırlı kalmıştır. Aşağıda her bir oturumun içeriği verilmiştir.

Oturum 1. Kendini tanıma: Bu oturumun hedefi öğrencilere kendini tanımanın nasıl gerçekleştiğini, tanımın kişinin davranışları üzerindeki etkisini öğretmek ve öğrencileri kendileri üzerinde düşünmeye cesaretlendirmektir.

Oturum 2. Özgüven: Bu oturumun amacı öğrencileri özgüvenin ne olduğu, nasıl oluştuğu ve nasıl arttırılabileceğine ilişkin bilgilendirmektir.

Oturum 3. İletişim: Bu oturumun amacı, öğrencilerin aktif dinleme ve ben dilini kullanma becerilerini geliştirerek etkili iletişim kurmayı öğrenmelerini sağlamaktır.

Oturum 4: Kaygı ile baş etme: Bu oturumun amacı öğrencileri kaygının belirtileri hakkında bilgilendirmek ve kaygı ile baş etme tekniklerini öğretmektir.

Oturum 5: Kızgınlık ile baş etme: Bu oturumun amacı öğrencileri kızgınlığın nasıl bir duygu olduğu, olumlu ve olumsuz şekillerde nasıl ortaya koyulduğu konusunda bilgilendirmektir.

Oturum 6: Kendini ortaya koyma: Bu oturumun amacı, öğrencileri çekingen, saldırgan ve güvenli davranış tarzları hakkında bilgilendirmek ve güvenli davranış pratiği yapmalarını sağlamaktır.

Oturum 7: “Hayır” demek: Bu oturumun amacı, öğrencilerin arkadaş baskısıyla veya istemedikleri taleplerle karşılaştıklarında hayır deme becerilerini geliştirmektir.

Oturum 8: Karar verme: Bu oturumun amacı, öğrencileri karar verme süreçleri ve yöntemleri hakkında bilgilendirerek, kendi başlarına etkili kararlar alabilmelerine sağlamaktır.

Oturum 9: Sigara: Bu oturumun amacı, öğrencilerin sigaranın içinde bulunan zararlı maddeler, sigaranın sağlık üzerine etkileri, sigara kullanma nedenleri ile ilgili bilgi edinmesini sağlamaktır.

Oturum 10: Alkol: Bu oturumun amacı, öğrencileri alkolün genel özellikleri ve zararları hakkında bilgilendirmektir.

Oturum 11: Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler: Bu oturum amacı, öğrencilere uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin beyne etkileri hakkında bilgi vermektir.

Oturum 12: Bağımlılık: Bu oturumun amacı, öğrencilere bağımlılık, bağımlılık kriterleri ve bağımlılığın gelişimi hakkında bilgi vermektir.

Oturum 13: Bağımlılık yapan maddeler bilgi yarışması: Bu oturumun amacı, öğrencilerin bağımlılık yapan maddeler hakkındaki bilgilerini arttırmak ve pekiştirmektir.

Verilerin Analizi

Örneklem büyüklüğünün 30'un altında olması nedeniyle verilerin analizinde non-parametrik testler tercih edilmiştir (Saka, 2005; Özdemir, 2006; Yılmaz, 2008). Buna göre bağımsız gruplar arasındaki ölçümler için Mann Whitney U-testi kullanılırken bağımlı gruplar arasındaki ölçümler için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır. Ortalamalar arası farkların önem dereceleri test edilirken tüm analizlerde hata $p < .05$ olarak alınmıştır.

3. BULGULAR

Uygulanan eğitim programına göre deney ve kontrol gruplarının madde kullanım sıklığı, uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyleri, uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışları ve madde reddetme becerilerine ilişkin öntest-sontest puan ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3

Deney ve Kontrol grubu öğrencilerinin temel yaşam becerileri envanteri öntest-sontest puanlarının aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları

Gruplar		Deney Grubu (n=21)		Kontrol Grubu (n=21)	
		\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Madde Kullanım Sıklığı	Öntest	8.90	3.06	8.00	2.82
	Sontest	7.62	1.69	8.24	4.77
Uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyi	Öntest	18.95	2.15	19.47	1.80
	Sontest	23.71	1.68	20.14	2.98
Uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışlar	Öntest	27.66	7.97	26.19	8.69
	Sontest	22.09	7.93	25.85	6.27
Madde reddetme becerisi	Öntest	20.85	3.66	21.69	3.76
	Sontest	23.52	3.89	21.80	5.69

Tablo 3 incelendiğinde, deney grubunda yer alan deneklerin madde kullanım sıklığına yönelik puan ortalamalarının ön test ölçümünde $\bar{X} = 8.90$ iken, son test ölçümünde $\bar{X} = 7.62$ 'ye düştüğü; kontrol grubunda ise ön test puanlarının $\bar{X} = 8.00$ iken $\bar{X} = 8.24$ 'e yükseldiği görülmektedir. Deney grubunda yer alan deneklerin uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyine yönelik puan ortalamalarının ön test ölçümünde $\bar{X} = 18.95$ iken, son test ölçümünde $\bar{X} = 23.71$ 'e yükseldiği; kontrol grubunda ise ön test puanlarının $\bar{X} = 19.47$ iken $\bar{X} = 20.14$ 'e yükseldiği görülmektedir. Deney grubunda uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışlara yönelik puan ortalamalarının ön test ölçümünde $\bar{X} = 27.66$ iken, son test ölçümünde $\bar{X} = 22.09$ 'a düştüğü; kontrol grubunda ise ön test puanlarının $\bar{X} = 26.19$ iken $\bar{X} = 25.85$ 'e düştüğü görülmektedir. Deney grubunda madde reddetme becerisine yönelik puan ortalamalarının ön test ölçümünde $\bar{X} = 20.85$ iken, son test ölçümünde $\bar{X} = 23.52$ 'ye yükseldiği; kontrol grubunda ise ön test puanlarının $\bar{X} = 21.69$ iken $\bar{X} = 21.80$ 'e yükseldiği görülmektedir.

Deney ve kontrol gruplarının sontest puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test edilmesinde bağımsız gruplar için Mann Whitney U-test kullanılmış ve analiz sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4

Deney ve Kontrol Gruplarının Sontest Puan Ortalamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin U-Testi Sonucu

Gruplar	Deney Grubu (n=21)		Kontrol Grubu (n=21)		U	p
	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı		
Madde kullanım sıklığı	23.88	501.50	19.12	401.50	170.500	.18
Uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyi	28.79	604.50	14.21	298.50	67.500	.000
Uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışlar	17.31	363.50	25.69	539.50	132.500	.03
Madde reddetme becerisi	25.43	534.50	17.57	369.00	138.000	.03

Tablo 4'de görüldüğü gibi deney ve kontrol gruplarının maddelere yönelik bilgi düzeyi, maddelere yönelik yanlış inanışları ve madde reddetme becerilerinin son-test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Diğer yandan deney ve kontrol gruplarının madde kullanım sıklığına yönelik son test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Deney grubunun madde kullanım sıklığı, madde kullanımına yönelik bilgi düzeyi, maddeler hakkındaki yanlış inanışları ve madde reddetme becerilerinin öntest-sontest puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için bağımlı gruplar için Wilcoxon İşaretli Sıralar testi yapılmış ve sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5*Deney Grubunun Öntest-Sontest Puanları için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları*

	Son test-Öntest	n	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Madde Kullanım Sıklığı	Negatif Sıra	11	8.82	97.00	1.51	.13
	Pozitif Sıra	5	7.80	39.00		
	Eşit	5				
Uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyi	Negatif Sıra	2	1.75	3.50	-3.80	.000
	Pozitif Sıra	18	11.47	206.50		
	Eşit	1				
Uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışlar	Negatif Sıra	13	12.27	159.50	-2.04	.04
	Pozitif Sıra	7	7.21	50.50		
	Eşit	1				
Madde reddetme becerisi	Negatif Sıra	3	8.67	26.00	-2.97	.003
	Pozitif Sıra	17	10.82	184.00		
	Eşit	1				

Tablo 5'te görüldüğü gibi deney grubunun Uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyi [$z=3.80$, $p<.05$], uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışları [$z=2.04$, $p<.05$] ve madde reddetme becerisi [$z=2.97$, $p<.05$] öntest sontest puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Diğer yandan madde kullanım sıklığına ilişkin öntest sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır [$z=1.51$, $p>.05$].

Kontrol grubunun madde kullanım sıklığı, maddeler hakkındaki bilgi düzeyleri ve maddeler hakkındaki yanlış inanışları ile madde reddetme becerileri öntest-sontest puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için ilişkili örneklem için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi yapılmış ve sonuçlarına Tablo-6'da yer verilmiştir.

Tablo 6'da da görüleceği gibi kontrol grubunun madde kullanım sıklıkları [$z=.22$, $p>.05$], uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyi [$z=.62$, $p>.05$], uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışları [$z=.19$, $p>.05$] ve madde reddetme becerisi [$z=.44$, $p>.05$] öntest- sontest puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 6*Kontrol Grubunun Öntest-Sontest Puanları için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları*

	Son test-Öntest	n	Sıra ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Madde Kullanım Sıklığı	Negatif Sıra	7	5.07	35.50	-.22	.82
	Pozitif Sıra	4	7.63	30.50		
	Eşit	10				
Uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeyi	Negatif Sıra	8	7.94	63.50	-.62	.54
	Pozitif Sıra	9	9.94	89.50		
	Eşit	4				
Uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışlar	Negatif Sıra	9	12.22	110.00	-.19	.85
	Pozitif Sıra	12	10.08	121.00		
	Eşit	0				
Madde reddetme becerisi	Negatif Sıra	8	9.44	75.50	-.44	.66
	Pozitif Sıra	10	9.55	95.50		
	Eşit	3				

4. TARTIŞMA

10. sınıf öğrencilerine verilen madde bağımlılığını önleme eğitim programının etkililiğinin incelendiği bu araştırmada, “madde bağımlılığını önleme eğitimi verilen deney grubu öğrencilerinin kontrol grubundaki öğrencilere göre madde kullanım sıklıklarının ve uyuşturucu maddeler hakkındaki yanlış inançlarının azalacağı ve uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeylerinin artacağına” ilişkin araştırma denenceleri test edilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular, madde bağımlılığını önleme eğitimi alan deney grubunun eğitim sonrasında uyuşturucu maddeler hakkındaki yanlış inanışlarına yönelik puan ortalamalarının kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde azaldığını ortaya koymuştur. Buna göre deney grubunda eğitim alan öğrencilerin “sigara içen çocukların daha çok arkadaşı vardır”, “Alkol kullanmak sizi havalı yapar” gibi madde kullanımıyla ilişkili yanlış inanışlarının azaldığı görülmektedir. Jessor (1987) tarafından ergenlerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı gibi problem davranışları ile ilişkili risk ve koruyucu faktörlerin bilinmesinin yanı sıra ergenlerin bu davranışları sergilerken bu davranışların psiko-sosyal açıdan çeşitli işlevlerinin de dikkate alınması gerektiğini belirtilmektedir. Sigara, alkol ve madde kullanım davranışının psiko-sosyal işlevlerinden birisi ise ergenlerin gençlik kültürüyle özdeşleşmeye çalışmasıdır. Ergenler tarafından bu maddeleri kullanma büyümenin bir göstergesi olarak veya akran kabulünün bir şartı olarak değerlendirilebilmektedir (Jessor, 1987; Lang ve Stritzke, 1993; Petraitis, Flay ve Miller, 1995). Bu nedenle bu maddeleri kullanmaya başlamasının önlenmesinde ergenlerin madde kullanımına ilişkin yanlış inançlarının azaltılmasının / ortadan kaldırılmasının önemli olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin bu maddelere yönelik yanlış inanışlarının azalmasının ilerleyen yıllarda da madde kullanmaya başlama olasılıklarını azaltacağı düşünülmektedir.

Araştırmada aynı zamanda madde bağımlılığını önleme eğitimi alan deney grubunun eğitim sonrasında uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi düzeylerine ve madde reddetme becerisine ilişkin puan ortalamalarının kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde yükseldiği belirlenmiştir. Ergenlerin “hayır diyebilme” becerisine sahip olması uyuşturucu maddelere başlamada koruyucu bir faktör olarak kabul edilmektedir (Dunn ve Goldman, 1998; McNeal ve Hansen, 1999). Bu nedenle araştırmada deney grubu öğrencilerinin madde bağımlılığını önleme programının uygulanmasının ardından reddetme becerilerinin artış olması önemli bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın madde bağımlılığını önleme programının öğrencilerin uyuşturucu maddeler ile ilgili bilgi düzeylerine, uyuşturucu maddeler hakkındaki yanlış inanışlarına ve maddeyi reddetme becerilerine olumlu etkilerine ilişkin çalışma bulgusu literatürdeki çok sayıdaki araştırma bulgusu ile benzerlik göstermektedir (Trudeau ve ark., 2003; Zollinger ve ark. 2003).

Diğer yandan uygulama sonucunda deney grubunda yer alan öğrencilerin madde kullanım sıklığına ilişkin puan ortalamalarının eğitim sonrasında azalmasına rağmen bu puan farkı istatistiksel

açından bir anlamlılık ifade etmemektedir. Ancak literatürde sosyal becerilerle zenginleştirilmiş madde bağımlılığını önleme programlarının program sonrasında ve izlem çalışmalarında öğrencilerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının azaldığı yönünde bulgular yer almaktadır (Griffin ve ark., 2003; Zollinger ve ark., 2003). Bu farklılığın sebebi eğitim verilen grupta başlangıçtaki madde kullanım sıklığının çok yüksek olmaması olabilir. Deney grubu öğrencilerinde madde kullanım sıklığına ilişkin puan ortalaması 8.76 olarak bulunurken kullanılan ölçekte madde kullanım sıklığına ilişkin puan aralığı 6-72 arasında değişiklik göstermektedir. Bu nedenle programın etkililiğinin madde kullanan öğrencilerle test edilmesinin de oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları arasında eğitim programının sadece 10. sınıf öğrencileri ile yürütülmesi, izlem testlerinin yapılmaması ve uygulamalara ayrılan sürenin hedeflenen kısa olması sayılabilir. Bu nedenle uygulamanın farklı örneklem grupları üzerinde yinelenmesinin ve 3 -6 ay gibi aralıklarla izlem çalışmasının yapılmasının elde edilen bulguların genellenebilirliği açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak Günebakan madde bağımlılığını önleme programının uygulanmasının ardından bu uygulamaya katılan öğrencilerin uyuşturucu maddeler hakkında bilgi düzeylerinin ve maddeyi reddetme becerilerinin arttığı, uyuşturucu maddeler ile ilgili yanlış inanışlarının azaldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alikaşifoğlu, M., Ercan, O. (2002). Ergenlerde madde kullanımı. *Türk Pediatri Arşivi*, 37 (2), 66-73.
- Alikaşifoğlu, O., Ercan, M. (2006). Ergenlerde madde kullanımı. *Türkiye Klinikleri Pediatik Bilimler Dergisi*, 2(5); 76-83.
- Aydoğdu-Sevgi, M., Ögel, K., Tarı-Cömert, I., Yılmazçetin-Eke, C. (2007). *Günebakan madde bağımlılığını önleme eğitim programı*. İstanbul, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği. ss: 11-13.
- Aysan, F., Siyez D.M., Uz Baş, A. (2005). Lise öğrencilerinde görülen duygusal ve davranışsal problemler ile denetim odağı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi* (21-23 Eylül 2005) Bildiri Özetleri Kitabı, ss:22. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Botvin, G.J., Baker, E., Dusenbury, L., Botvin, E.M. (1995). Long-term follow-up results of a randomized drug-abuse prevention trial in a white middle class population. *Journal of the American Medical Association*, 273, 1106-1112.
- Botvin, G.J., Griffin, K.W., Diaz, T., Ifill-Williams, M. (2001). Drug abuse prevention among minority adolescents: posttest and one-year follow-up of a school-based preventive intervention. *Prevention Science*, 2 (1); 1-13.
- Botvin G.J., Griffin K.W. (2004). Life skills training: empirical findings and future directions. *The Journal of Primary Prevention*, 25, 2, 211-232.
- Dunn, M., Goldman, M. (1998). Age and drinking-related differences in the memory organization of alcohol expectancies in 3rd, 6th, 9th, and 12th grade children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 579-585.

- Griffin, K., Botvin, G.J., Nichols, T.R., Doyle, M.M. (2003). Effectiveness of a universal drug abuse prevention approach for youth at high risk for substance use initiation. *Preventive Medicine*, 36, 1-7.
- Jessor, R. (1987). Problem behavior theory, psychosocial development, and adolescent problem drinking. *British Journal of Addiction*, 82, 331-342.
- Karatay, G., Kubilay, G. (2004). Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 1, 57-70.
- Lang, A., & Stritzke, W. (1993). Young children's knowledge, attitudes, and expectations about alcohol. (Ed. M. Galanter) *Recent Developments on Alcoholism* (Vol. 11, pp. 73-85). New York: Plenum.
- Lubman, D.I., Hides, L., Yücel, M., Tumbourou, J.W. (2007). Intervening early to reduce developmentally harmful substance use among youth populations. *The Medical Journal of Australia*, 187 (7 Suppl); 22- 25.
- McNeal, R. B., Hansen, W. B. (1999). Developmental patterns associated with the onset of drug use: changes in postulated mediators during adolescence. *Journal of Drug Issues*, 29, 381-400.
- Moskowitz, J. (1989). The primary prevention of alcohol problems: A critical review of the research literature. *Journal of Studies on Alcohol*, 50, 54-87.
- Odabaşoğlu, G. (2007). Ergenlerde madde bağımlılığı. Balıklı Rum Hastanesi Anatolia Klinikleri Bülteni. <http://www.ayhankalyoncu.com/index/pubfiles/03.05.2008.pdf> (erişim tarihi: 11.04.2008).
- Ögel, K. (1996). Alkol ve madde kullanımında önleme çalışmaları. *Kriz Dergisi*, 4(2), 77-79.
- Ögel, K., Taner S. ve Yılmazçetin, C. (2003). *Ergenlerde Madde Bozukluklarına Yaklaşım Kılavuzu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K., Taner, S., Yılmazçetin Eke, C., Erol, B. (2004). Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5(4); 213-221. 2004.
- Özdemir, O. (2006). *Medikal İstatistik*. İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık. 123-141.
- Petraitis, J., Flay, B., Miller, T. (1995). Reviewing theories of adolescent substance use: Organizing pieces in the puzzle. *Psychological Bulletin*, 117, 67-86.
- Saka, O. (2005). Araştırma Evreleri IV: değerlendirme ve hipotez testlerinin seçimi. *Türkiye Acil Tıp Dergisi*, 5(1); 43-47.
- Siyez, D.M. (2007). Lise öğrencilerinde problem davranışların görülme sıklığı: İzmir örnekleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 28(3), 15-31.
- Trudeau, L., Spoth, R., Lillehoj, C., Redmond, C., Wickrama, K.A.S. (2003). Effects of a preventive intervention on adolescent substance use initiation, expectancies, and refusal intentions. *Prevention Science*, 4(2); 109-122.
- Yılmaz, H. (2008). Örneklem büyüklüğünün saptanması ve istatistiksel analizler. http://88.248.160.251/pdfs/ku/d/h_yilmaz.pdf (erişim tarihi 05.06.2008).
- Zollinger, T.W., Saywell, R.M., Muegge, C.M., Wooldridge, J.S., Cummings, S.F., ve Caine, V.A. (2003). Impact of the life skills training curriculum on middle school students tobacco use in Marion County, Indiana, 1997-2000. *The Journal of School Health*, 73 (9); 338-346.